

НЯКОИ ВЪПРОСИ ОТНОСНО ЕВРОПЕИЗАЦИЯТА НА НАЦИОНАЛНОТО НАКАЗАТЕЛНО ПРАВО

Петя Митрева¹
e-mail: pmitreva@unwe.bg

Резюме

Предмет на статията е европеизацията на наказателноправните системи на държавите членки на Европейския съюз. Авторът застъпва становището, че наказателното право на ЕС повлиява не само особената част, а също институтите на общата част на наказателните законодателства. Това поставя въпроса за преодоляване на различията между националните наказателноправни системи с цел постигане на общата политика на Европейския съюз за противодействието на особено тежката престъпност с трансгранично измерение.

Ключови думи: наказателно право на Европейски съюз, европеизация, особено тежка престъпност с трансгранично измерение

JEL: K140

Увод

Формирането на съвременния облик на наказателноправната наука и законодателство в Европа следва историческите, политически и социални процеси на европейския континент. Въпреки различията си, националните наказателноправни системи от англосаксонски и континентален тип се основават на общи принципи – принципът на хуманизма, принципът на справедливостта, принципът на вината и принципът на законоустановеността на престъпленията и наказанията (Малиновский, 2016). Като фундамент на съвременното наказателно право, тези принципи са доказателство за непрекъснатото взаимодействие и взаимно влияние между националните наказателноправните системи. За взаимодействието между тях решаваща роля играе и развитието на международната и регионалната система за защита на основните човешки права. Приети са редица международни актове на ООН и Съвета на Европа², които пряко повлияват наказателното право на европейските държави. Про-

¹ Главен асистент, доктор, катедра „Наказателноправни науки“, Юридически Факултет, УНСС

² Конвенцията на ООН срещу трансграничната организирана престъпност, Конвенцията на Съвета на Европа за предотвратяване на тероризма, Варшава, 16 май 2005 г. и допълнителен протокол към нея от 22 октомври 2015 г., Конвенцията на Съвета на

цесът на взаимодействие между наказателните правни системи оказва благоприятно влияние и за възникването на наказателното право на Европейския съюз (ЕС). Това води до европеизация на националните наказателноправни системи на държавите членки (Grabbe, 2006).

Настоящата статия си поставя за цел да изследва въпроса до каква степен наказателното право на ЕС оказва влияние върху вътрешното наказателно право и по какъв начин се преодоляват различията между националните наказателноправни системи с цел постигане на по-ефективно противодействие на особено тежката престъпност с трансгранично измерение.

Области на наказателноправна компетентност на Европейския съюз

Първите учредителни договори за създаване на обединена Европа не предвиждат компетентност на Съюза в наказателноправната област, тъй като се приема, че правомощието да се наказва е проявление на националния суверенитет. Но създаването на вътрешния пазар, политиките на Съюза и неговите ценности предпоставят необходимостта от обща, наднационална наказателна политика за по-ефективна защита срещу трансграничната престъпност (Европейска комисия, 2011).

Осъзнатата необходимост от наднационална компетентност в сферата на наказателното право поставя акцента не върху различията на националните правни системи, а върху общите им черти, които да послужат за основа на наднационалното наказателно право на ЕС. Общи за всички европейски държави-членки са наказателноправните принципи и концепцията, че престъплението е най-тежкия вид правонарушение, което изисква прилагането на наказателна принуда, като най-тежка мярка за въздействие.

В настоящия етап от развитието си, наказателноправната компетентност на ЕС се основава на чл. 83, пар. 1 от Договора за функциониране на ЕС. Съгласно цитираната разпоредба, Европейският парламент и Съветът, чрез директиви, в съответствие с обикновената законодателна процедура, могат да установят минимални правила относно определянето на престъпленията и на санкциите в области на особено тежката престъпност с трансгранично измерение, произтичащо от естеството или последиците на тези деяния или от особена необходимост за общо противодействие. Тези области на престъпност са: тероризъм, трафик на хора и сексуална експлоатация на жени и деца, незаконен трафик на наркотици, незаконен трафик на оръжия, изпирание на пари, корупция, фалшифициране на платежни средства, компютърна

Европа за борба с трафика на хора от 2005 г., Конвенцията на Съвета на Европа за престъпления в кибернетичното пространство от 23 ноември 2001 г. и др.

престъпност и организирана престъпност. Установените области на наказателноправна компетентност на Съюза целят едно и също поведение да се третира като престъпление и да се наказва по идентичен начин на територията на целия ЕС. По този начин да се гарантира правна сигурност, равно третиране на извършителите на престъпления и равни условия за защита от най-сериозните посегателства срещу обществени отношения и ценности с наднационално значение.

Тъй като наказателноправните директиви нямат директен ефект, за законодателните органи на държавите членки възниква задължението за транспонирането им. От една страна, националният законодател е длъжен да криминализира деянията, установени в съответната директива. От друга страна, при транспонирането на директивите, законодателят следва да съобрази транспонираните разпоредби със спецификите на вътрешното наказателно право. Това поставя въпросът за съблюдаването на баланса между необходимостта от общ наказателноправен подход и националните наказателноправни традиции на държавите членки. Този баланс е от определящо значение както за развитието на наказателното право на ЕС, така и за стабилността и съхраняване на облика на националните наказателноправни системи.

Задължението за транспониране на директивите е свързано с няколко основни проблема. Първият от тях касае общото задължение за установяване на „минимални правила за престъпленията и санкциите“, т.е. за изграждането на съставите на престъпления и диференциацията на наказателната отговорност. Вторият въпрос е по какъв начин „новите“ състави на престъпления се вписват в системата от престъпления, установени в националното наказателно право. И не на последно място – до каква степен транспонираните състави на престъпленията и санкциите за тях се отразяват на приложимостта на основни наказателноправни институти от общата част на наказателното право.

Минимални правила относно определянето на престъпленията и на санкциите по смисъла на чл. 83 от ДФЕС

В правната литература понятието „минимални правила“ относно определянето на престъпленията се свързва с признаците на законовия им състав. С основание в литературата се изтъква, че определянето на правилата, т.е. на съставомерните признаци като „минимални“ е непрецизно, тъй като всяко добавяне на признак, над „минималните“ би стеснило приложното поле на състава на престъплението (Klip, 2012). Становището е обосновано и следва да бъде подкрепено, но с уточнението, че разпоредбата на чл. 83, пар. 1 от ДФЕС определя компетентност по отношение на „престъпни области“,

а не на отделни престъпления. Това налага израза „минимални правила“ да се тълкува не само езиково, но и систематично, като се има предвид, че директивите установяват правила не за едно единствено, а за определен вид престъпления. Например в чл. 4 от Директива 2013/40/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 12 август 2013 г. относно атаките срещу информационните системи и за замяна на Рамково решение 2005/222/ПВР на Съвета се определя, че държавите членки предприемат необходимите мерки, за да гарантират, че сериозното възпрепятстване или спиране на функционирането на информационна система чрез въвеждане на компютърни данни, пренасяне, увреждане, изтриване, влошаване, променяне или скриване на такива данни или спиране на достъпа до компютърни данни, когато е извършено умишлено и неправомерно, е наказуемо като престъпление, поне в случаите, които не се считат за маловажни. Това означава, че по своя преценка, държавите членки могат да установят наказателна отговорност и за маловажните случаи на описаните в разпоредбата деяния.

Следователно, в контекста на българската наказателноправна терминология, понятието „минимални правила“ е съпоставимо с минималния брой признаци на основните състави на престъпления в разглежданата област. Правилата са определени като „минимални“, но националният законодателят има възможност да установи допълнителни признаци, „над минимума“ при изграждането на квалифицирани или привилегировани състави на престъпленията в съответната област на особено тежката престъпност.

Минималните правила относно санкциите са второто основно задължение, което следва да бъде съблюдавано на национално ниво. Тези правила целят едно и също поведение да бъде наказуемо по еднакъв начин на територията на целия ЕС. Но дори държавите членки стриктно да изпълнят задължението си за установяване на минимални санкции, това не е гаранция, че наказателната отговорност за дадено престъпление ще се реализира по идентичен начин в отделните държави. Причината е, че всяка държава установява свои, национални институти за реализирането на наказателната отговорност – института на замяната на едно наказание, с друго, по-леко по вид, както и на институтите на освобождаване от наказателна отговорност и условно осъждане ще породят различни по съдържание и тежест наказателноправни последици за извършеното престъпление.

Влияние на наказателното право на Европейския съюз върху приложното поле на институтите на общата част на националното наказателно право

Въз основа на чл. 83, пар. 1 от ДФЕС, директивите установяват понятия, които служат за легална основа за конструкцията на престъпните състави в националните наказателни закони. По този начин се повлиява особената част на наказателните законодателства, което поставя въпроса за съотношението между новите, „транспонирани“ състави на престъпленията и вече съществуващи престъпни състави в националното право. Създават се състави в съотношение на поглъщане, специалност и субсидиарност. Но влиянието на наказателното право на ЕС върху националното наказателно право надхвърля отделните престъпни области. Наднационалното наказателно право оказва отражение върху приложението на институтите от общата част на националната правна система. Доказателство за това са деянията, които европейският „законодател“ третира като довършени престъпления, въпреки ранния етап от въздействието им върху защитения обект.

Необходимостта от ранна наказателноправна защита се основава на високата обществена опасност на престъпленията, които попадат в областите на компетентност на ЕС. Така на национално ниво се установява цяла система от престъпни деяния, застрашаващи или увреждащи определен вид обществени отношения. Например наред с увреждащите терористични престъпления, възниква задължение за криминализация и на предоставянето на обучение с цел тероризъм, пътуване с цел тероризъм (Костадинова, 2018) и др.

Съставите на престъпления, които само застрашават обществените отношения осъществяват превантивна функция, тъй като наказателната отговорност за довършено престъпление се реализира в етап преди реалното увреждане на обекта.

Тази превантивна функция на наказателния закон се осъществява посредством два основни подхода:

1. Изместване на наказателната отговорност напред във времето чрез криминализацията на деянията, в етап, преди увреждането на обекта. По този начин предварителна престъпна дейност, аналогична на приготвянето и опита се третира като довършено престъпление.
2. Въвеждане на наказателна отговорност за задружна престъпна дейност, която се третира като самостоятелно престъпление, поради високата степен на обществена опасност на сдружението, спрямо съучастието в престъпление.

И двата подхода не са чужди на българското наказателно право. Но в европейски контекст те се използват и за преодоляване на различията между вътрешното наказателно право на държавите членки. Чрез „ранна-

та криминализация“ на деянието, което отразява стадий преди реалното увреждане на обекта се преодоляват различните законодателни решения по отношение на наказуемостта на стadiите на приготвянето и опита, както и по отношение на факултативното съучастие в престъпление. Например набирането или обучаването на отделни лица или групи от хора с цел извършване на тероризъм по чл. 108а, ал. 3 от НК, фактически представлява подготовка за осъществяване на терористична дейност, но криминализацията на това деяние и третирането му като довършено престъпление гарантира неговата наказуемост, независимо от това дали националното наказателно право предвижда наказателна отговорност за приготвянето.

Това доказва, че европеизацията на националното наказателно право не се свежда единствено до особената му част. Наказателното право на ЕС оказва влияние и върху общата част на националното право, тъй като стеснява приложното поле на основни наказателноправни институти. В горепосочения пример, третирането на дейността по набиране или обучаването на лица с цел тероризъм не като приготвяне, а като довършено престъпление ограничава приложното поле на доброволният отказ от извършване на престъпление по чл. 17, ал. 3 НК, който е невъзможен след извършване на престъплението.

В други хипотези, когато предварителна престъпна дейност (самостоятелна или задружна) не се третира като довършено престъпление, в директивите се установяват отделни разпоредби, които задължават държавите членки да гарантират, че подбудителството, помагачеството и опитът за извършване на определен вид престъпление са наказуеми. Например съгласно чл. 3 от Директива 2011/36/ ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 5 април 2011 г. относно предотвратяването и борбата с трафика на хора и за защита на жертвите от него и за замяна на Рамково решение 2002/629/ПВР на Съвета: *„Държавите-членки предприемат необходимите мерки, за да гарантират, че подбудителството, помагачеството и опитът за извършване на престъпление, посочено в чл. 2 от Директивата са наказуеми.“* Такова задължение е предвидено и в другите директиви, установяващи минимални правила относно престъпленията и санкциите. По този начин, независимо дали отделна държава членка установява наказуемост на опита във всички или само в изрично установени случаи, се гарантира, че недовършеността на престъплението е наказуема дейност. Аналогично, независимо от националния подход по отношение на съучастие в престъпление, чрез задължението държавите да накажат подбудителството и помагачеството, се установява единен подход относно наказателната отговорност на съучастниците.

Заклучение

Въз основа на изложеното следва да се обобщи, че наказателното право на ЕС влияе не само върху особената част на националното наказателно право, но оказва влияние и върху приложното поле на институтите на стадите и съучастието в престъпление, като класически институти на общата част на наказателното право. Въпреки, че националните наказателни законодателства на държавите членки установяват различни подходи по отношение на наказуемостта на стадите и съучастието, нормите на вторичното законодателство на ЕС в областта на наказателното право предвиждат гаранции за равно третиране на субектите на най-тежките престъпления с трансгранично измерение. Това е с определящо значение за постигане на целите на общата наказателна политика на Съюза за защита на обществените отношения с наднационално значение.

Използвана литература

- Директива 2013/40/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 12 август 2013 г. относно атаките срещу информационните системи и за замяна на Рамково решение 2005/222/ПВР на Съвета // Обн. Официален вестник на Европейския съюз, бр. L 218/8, от 14.08.2013. (Direktiva 2013/40/ES na Evropeyskia parlament I na Saveta ot 12 avgust 2013 g. odnosno atakite sreshtu informatsionnrite sistemi I za zamiyana na ramkovo Reshenie 2005/222/PVR na Saveta /// Obn. Ofitsialen vestnik na Evropeyskia sayuz, br. L 218/8, ot 14.08.2013).
- Директива 2011/36/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 5 април 2011 г. относно предотвратяването и борбата с трафика на хора и за защита на жертвите от него и за замяна на Рамково решение 2002/629/ПВР на Съвета // Обн. Официален вестник на Европейския съюз, бр. L 101/1, от 15.04.2011. (Direktiva 2011/36/ES na Evropeyskia parlament I na Saveta ot 5 april 2011 g. odnosno predotvratyavaneto I borbata s trafika na hora I za zashtita na zhertvite ot nego I za zamyana na Ramkovo reshenie 2002/629/PVR na Saveta // Obn. Ofitsialen vestnik na Evropeyskia sayuz, br. L 101/1, ot 15.04.2011).
- Европейска комисия. (2011). Към политика на ЕС в областта на наказателното право: гарантиране на ефективно прилагане на политиките на ЕС чрез наказателното право, съобщение от Комисията до Европейския парламент, до Съвета, до Европейския икономически и социален комитет и до Комитета на регионите, Брюксел, 20.9.2011, COM(2011) 573. (Evropeyska komisia, 2011, Kamp politika na ES v oblastta na nakazatelното право: garantirane na effektivno prilagane na politikite na ES chrez nakazatelното

pravo, saobshtenie ot Komisiyata do Evropeyskiyat parlament, do Saveta, do Evropeyskia ikonomicheski I sotsialen komitet I do Komiteta na regionite, Bryuksel, 20.09.2011, COM(2011) 573).

Костадинова, Р. (2018). Директива (ЕС) 2017/541 на Европейския парламент и на Съвета от 15 март 2017 г. относно борбата с тероризма и промените в българското наказателно законодателство, в Асиметрични заплахи, хибридни войни и влиянието им върху националната сигурност, Сборник научни трудове, издател Научно-технически съюз по машиностроене „Индустрия-4.0“, София. (Kostadinova, R., 2018, Direktiva (ES) 2017/541 na Evropeyskia parlament I na Saveta ot 15 mart 2017 g. odnosno borbata s terorisma I promenite v balgarskoto nakazatelno zakonodatelstvo, v Asimetrichni zaplahi, hibridni voyni I vliyanieto im barhu natsionalnata sigurnost, sbornik nauchni trudove, izdatel Nauchno-tehnicheski sayuz po mashinostroene Īndustria 4.0”, Sofia).

Малиновский, А. А. (2016). Сравнительное уголовное право. Учебник (2-е издание, доп. и переработ.), издательство „Юрлитинформ“, Москва.

Klip, A. (2012). European Criminal Law. An integrative Approach, 2nd edition, Intersentia, Cambridge-Antwerp-Portland.

Grabbe, H. (2006). The EU's Transformative Power Europeanization through Conditionality in Central and Eastern Europe, USA.

SOME ISSUES REGARDING THE EUROPEANIZATION OF NATIONAL CRIMINAL LAW

Chief Assist. Petya Mitreva, PhD
Department of Criminal Law
Faculty of Law
University of National and World Economy
e-mail: pmitreva@unwe.bg

Abstract

The subject of the article is the Europeanization of the criminal law of the Member States of the European Union. The author's opinion is that EU criminal law influences not only the specific part, but also the institutions of the general part of criminal law. This raises the question of bridging the differences between national criminal law systems in

order to achieve the European Union's common policy on combating particularly serious crime with a cross-border dimension.

Keywords: European Union criminal law, Europeanisation, especially serious crime with a cross-border dimension

JEL: K140